

Szécsi Noémi – Géra Eleonóra: *A budapesti úrinő magánélete* (1860–1914)

Budapest, Európa, 2015, 448 l.

A női irodalom és magánélet, a női életek iránti érdeklődés látványosan felerősödött manapság. Jó néhány évtizede tart e folyamat Nyugat-Európában, mi e trendnek is csak utána loholunk, de most már bizonyosan állítható: itt van, dübörög a téma Magyarországon is. Egyre fokozódik tehát a női szerepek, visszaemlékezések, magánéleti dokumentumok kutatása. A könyvpiacra egymást követik a női életeket feltáró naplók. 2014–2015-ben jelent meg például a Jaffa Kiadónál Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplója,¹ valamint az Európa Kiadónál Andrassy Ilona grófnő első világháborús naplója.² Az Editio Princeps Könyvkiadó egyenesen új könyvsorozatot alapított 2015-ben *Női tükkörben: nők – naplók – vallomások* címmel, melynek első kötetében Szendrey Júlia már többször megjelent naplójának legújabb kiadása olvasható.³ A tudományos életben is egyre erősebb tendencia mutatkozik az írónői életpályák helyzetbe hozására. 2011-ben jelent meg a Nyugatban publikáló írónőkről szóló vaskos monográfia,⁴ 2013-ban a női irodalom sajátos, különálló hagyományát tétélező tanulmánykötet.⁵ Változó színvonalú konferenciák, weboldalak, blogok foglalkoznak a témával.⁶

Ilyen előzmények után jelent meg 2015 végén az Európa Kiadónál Szécsi Noémi és Géra Eleonóra *A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)* című kötete. A könyv nem előtörténet nélküli: Szécsi Noémi *Halcsontos Fűző* című blogja⁷ jól kitaposta számára a népszerűség ösvényét. Ám e művelődéstörténeti online bejegyzések jelentősen átdolgozva, módosítva épültek bele a könyv anyagába, melyet az ELTE Művelődéstörténeti Tanszékének docense, a történész-levéltáros Géra Eleonóra közreműködése erősített.

¹ RADNÓTI Miklósné GYARMATI Fanni, *Napló 1935–1946*, I–II, Bp., Jaffa, 2014.

² *Mindennek vége! Andrassy Ilona grófnő első világháborús naplója*, szerk. KOVÁCS Lajos, Bp., Európa, 2015.

³ „Naponként árvább”: *Szendrey Júlia naplója*, s. a. r. AJKAY Alinka, SZENTES Éva, Bp., Editio Princeps, 2015.

⁴ BORGOS Anna, SZILÁGYI Judit, *Nőirők és írónők: Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Bp., Noran, 2011.

⁵ MENYHÉRT Anna, *Női irodalmi hagyomány*, Bp., Napvilág, 2013.

⁶ Tizenkét író nő életpályáját mutatja be például az *Írónők a hálón 1880–1945* című weboldal: <http://ironok.elte.hu/>

⁷ <http://halcsontosfuzo.reblog.hu/>.

A könyv tehát kollektív vállalkozás: egy szépíró és egy történész közös munkájának eredménye. Rendkívül tudatosan megtervezett együttműködés, amely Szécsi Noémi könyveinek népszerűségére és a téma iránti érdeklődés megnövekedésére alapozott. Az eredmény meg is lett: a karácsonyi vásárra megjelent kötet példányai villámgyorsan fogytak el, Szécsi és Géra 2016. március 8-i, az Alexandra Pódiumon tartott nőnap előadása idejére már a kötet utánnyomása is megtörtént. A könyvnek jelentős média-visszhangja van, a megjelent recenziók mellett Géra Eleonóra a hírTV-ben Veiszer Alinda műsorában beszélt a kötetéről,⁸ a szerzőpáros az M2 *Én vagyok itt* 2016. március 19-ei műtidéző adásában,⁹ Szécsi Noémi a Petőfi Rádió április 17-ei *Kultúrfitnesz* műsorában is szerepelt. A kötet sikere tehát borítékolt.

A szépíró–történész szerzőpáros együttműködésének célja volt többek között, hogy az elérni kívánt tágabb (tehát ne csak szűk szakmai, történész) olvasóközönség számára tegyen olvashatóvá tudományos vizsgálaton és kutatáson alapuló ismereteket. Hiszen a kötet legnagyobb újdonsága forráshasználatában rejlik. A női életmóddal foglalkozó megközelítések szokványos forrásai (illemtankönyvek, sajtóközlemények, népszerű visszaemlékezések) mellett a szerzők eddig ismeretlen, kéziratok levéltári forrásokat is használtak állításaik konkrét példákkal való illusztrálására. A Budapest Főváros Levéltárából (BFL) és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárából (MNL OL) feltárt Biberauer-, Kuzma-Lehotkay-, Méhely- és Schön-család kéziratok hagyatéka került ily módon a fókuszba. A kutatott hagyatékokból azonban elsősorban a családi levelezések szolgáltattak nagy számú példanyagot a kötet számára. A levelezés volt ugyanis a korabeli nők közötti kommunikáció legfontosabb eszköze, ily módon (magán)életükről is e korpuszból tudhatunk meg számos információt. A levélváltás ezen túl azonban a társadalmi kötelek fenntartásának és megerősítésének, a csoportidentitás kifejezésének is jelentős eszköze volt a vizsgált időszakban. A középosztály és az arisztokrácia életmódjához tartozott elsősorban hozzá. Ahogy a kötet szerzői fogalmazzák: „Az úrinő legalább annyira elképzelhetetlen levelezés nélkül, mint kézimunka vagy főzés nélkül” (36). A levél műfaja tehát Szécsi és Géra könyvének egyik legfontosabb forrásanyaga: nemcsak mint kéziratok magándokumentum, hanem mint a nyomtatott nyilvánosságban levelezőkönyvek formájában kiadott mintaanyag is.

A könyv legnagyobb erőssége, hogy a középosztálybeli női életmódra vonatkozó általános téziseit, megállapításait levéltári forrásokból származó konkrét, egyedi esetekre érvényes, mindeddig ismeretlen példanyagon illusztrálja. Az említett családok hagyatékából származó levéldízetek mellett ugyanakkor a kötet a nyilvánosság számára készült emlékiratokon és korabeli újságcikkeken keresztül követi nyomon a budapesti nők szerepváltozásait az 1860–1914 közötti periódusban. A szerzőpáros számos szépirodalmi forrást is használt állításai alátámasztására. A könyv gyakran idéz korabeli regényekből, Erdős Renée, Jókai Mór, Jósika Júlia, Lux Terka, Molnár Ferenc,

⁸ <http://hirtv.hu/alinda/gera-eleonora-1323368>.

⁹ <http://www.mediaklikk.hu/video/en-vagyok-itt-2016-03-19-i-adas/#>.

Ritoók Emma, Szabóné Nogáll Janka, Szikra (gróf Teleki Sándorné), Wohl Stefánia műveiből. A szépirodalmi művekből származó idézetek nyilvánvalóan nem történeti forrásként funkcionálnak a kötetben. Mint ahogy Géra Eleonóra a Veiszer Alindával való beszélgetés során nyilatkozta, inkább korabeli hangulatokat kívántak rajtuk keresztül megragadni és az olvasók számára közvetíteni. A szépirodalmi citátumok tehát egyfajta mentalitástörténeti adalékokként szolgálnak a nőikkel kapcsolatos korabeli sztereotípiák megragadására. A regényidézetekben megjelenített történések a szerzők szándéka szerint nem tényeket, hanem a kor mentalitását tükrözik; az események akár úgy is történhetek volna, mint ahogy az idézetek megjelenítik, hiszen a kor mentalitása megengedte azt.

Ebből következik a közös vállalkozás másik célja: életmódbeli és mentalitástörténeti jellegzetességek bemutatása, az 1860–1914 közötti időszak történéseinek kicsiben való megragadása. E tekintetben a kötet az utóbbi évtizedek történetírásának a magánélet iránt való megnövekedett érdeklődéséhez igazodott. A jogtörténeti és politikatörténeti kutatások mellett ugyanis a történetírásban egyre nagyobb hangsúlyt kap a hétköznapi élet története,¹⁰ a tudományos kutatásban tehát egyre fontosabbá válnak a mindennapok forrásai. Tulajdonképpen e folyamathoz is köthető a nők hétköznapijairól szóló történetek iránti megnövekedett érdeklődés, mely a társadalomtörténeti kutatásoknak is rendkívül hangsúlyos összetevőjévé vált manapság.

Fontos tisztázni ugyanakkor, hogy a kötet címben szereplő úrinő fogalma elsősorban a korabeli középosztálybeli nőkre vonatkozik. A kötet szerzői hangsúlyozzák, hogy a középosztály fogalmának pontos körülhatárolása régóta fejtörést okoz a történészeknek. A középosztály meghatározásának fontos szempontja többek között a 19. század végére kialakult foglalkozási kategóriákat övező társadalmi megbecsülés, a vagyon (kb. 3000 és 10 000 korona közötti éves jövedelem), megfelelő műveltség és a társasági élet szabályainak elsajátítása. „Kellő műveltség, úri életvitelhez elegendő vagyon vagy ennek megfelelő állás, a viselkedési szabályok ismerete nemzeti és vallási hovatartozástól függetlenül belépőt jelentett a társaságba” (17). A határok ugyanakkor nem mindig különültek el élesen: egyleti rendezvényeken például középosztálybeliek és arisztokraták egyaránt egymás mellé kerülhettek.

A középosztálybeli úrinő életének legfontosabb eseménye, mint ahogy az a kötetből is kiderül, mindenesetre a házasságkötés volt. A férjhezmenetel kulcseményként funkcionált a nők életében, ezen múlt tulajdonképpen egész életük alakulása. S noha a kötet nem foglalkozik különösebben a magánélet valamilyen elméleti definíciójával (megtételezett olvasóközönségét tekintve érthető módon nem), szerkezetéből és a tárgyalt témakörökből kiderül, mi értendő a címben is szereplő magánélet fogalmán. A 19. századi nő magánélete egyszerűen szólva a házasságkötés előkészítése

¹⁰ Magyarországon szintén a szélesebb olvasóközönség elérése céljából hozta létre Fónagy Zoltán, az MTA BTK Történettudományi Intézetének kutatója a hétköznapi élet történetével foglalkozó, rendkívül népszerű blogját: <http://mindennapoktortenete.blog.hu/>.

és a házaselet szervezése körül összpontosult. Szécsi és Géra kötetének szerkezete ezt a folyamatot követi nyomon. A *Magánélet* című első tematikus egységen belül előbb a házastárs becserkészését segítő szerelmi levelezés, az udvarlás, valamint a jegyváltás rituáléit ismerhetjük meg, ezután a házasságkötést követő gyermekvállalást, a szülést és a szexuális felvilágosítást (vagy inkább annak hiányát) bemutató rész, majd a gyermekneveléssel és a háztartás vezetésével kapcsolatos alapvető tenni- és tudnivalók következnek, végül pedig a cselédekkel való bánás tudományáról, úrinők és cselédek viszonyáról olvashatunk. A kötet második, *Nyilvános szféra* című egységében azokról a lehetőségekről kapunk körképet, amelyek a háztartással kapcsolatos tennivalókon túlmenően engedtek bizonyos mozgásteret a 19. századi középosztálybeli nők számára. Ilyen volt a társasági élethez szorosan hozzátartozó nyaralás és fürdőzés, a bálozás, az estélyadás, esetenként a sportolás, majd a tanulás, a diplomaszerezés és a női karrierépítés a vizsgált időszakban még meglehetősen szűk lehetőségei.

A magánélet központja, de elsődleges színpada is tehát a család volt a 19. században. Itt dőltek el a magánélet tipikus szerepei, társadalmi gyakorlatai és rítusai, intrikái és konfliktusai. A nők pedig e házi rituálék fenntartásában és performálásában játszottak domináns szerepet.

Noha a kötet a budapesti úrinők magánéletével foglalkozik elsősorban, más társadalmi osztályok életmódjáról is számos releváns adalékot szolgáltat. Például az úri háztartás elmaradhatatlan alkalmazottairól, a cselédekről. A faluról Budapestre érkező, cselédnek állt leányok, miután átérték a nagyvárossal való találkozás első kulturális sokkját, komoly dresszírozási folyamaton estek át annak érdekében, hogy megtanulják az úri viselkedés szabályait. E dresszírozás feladata pedig szintén az adott háztartás úriasszonyának a feladatkörébe esett. Az alá-fölérendeltségi és a társadalmi kommunikációs viszonyok azonban a létező sztereotípiák ellenére nagyon sokrétűek voltak, ennek megfelelően pedig nagyon változatos sorsok és egyéni élettörténetek tárulnak fel a könyv hasábjain.

A budapesti úrinő magánéletének története ugyanakkor egy modernizációs-urbanizációs történet is. Hiszen a magánélet 19. századi apoteózisa, valamint a magánélet és a közélet oppozíciója annak a modernizációs folyamatnak az eredménye, mely során a munka a háztartáson kívülre került, a munka és a családi élet, a termelés és a szabadidő éles különválását eredményezve. A kötet második nagy tematikus egysége pedig már annak a folyamatnak a kezdetét is feltárja, mely során egyre több nő lép be a munkaerőpiacra és tesz szert korábban példátlan gazdasági függetlenségre.

Összességében tehát a kötet bár sok olyasmit mond el a 19. századi nők életéről, amit a korszakkal foglalkozó történész-művelődéstörténész vagy akár irodalomtörténész más kiadványokból is ismerhetett, állításait olyan forrásanyagokon illusztrálja, amelyek további kutatások számára is rendkívül izgalmasak lehetnek. Ezzel szemben a szélesebb olvasóközönség e kötetből juthat számára mindeddig kevésbé ismert anyaghoz, melyet a könyv közérthető nyelvezete tesz magával ragadó olvasmánnyá. A korabeli

újságkivágatok és a családi hagyatékokban fennmaradt fotográfiák pedig remek vizuális ellenpontjai a szövegben elhangzó állításoknak.

Végül hadd tegyek szövé néhány pontatlanságot is. Ezek közül kettő tárgyi, egy pedig filológiai jellegű. Miközben a könyv 405. oldalán a szerzők azt állítják, hogy Beniczkyné Bajza Lenke író nő mindent elért a korszakban, amit író nő elérhetett, „... még a mindaddig exkluzív férfiklubnak számító Petőfi Társaság tagságát is”, állításukat a 417. oldalon ők maguk cáfolják. Itt ugyanis kiderül, hogy valójában nem Beniczkyné volt a Petőfi Társaság első nőtagja, hanem Kisfaludy Atala. Atalát 1877-ben, Beniczkynét pedig 1878-ban választotta a társaság rendes tagjai közé. A „mindaddig exkluzív” kijelentés persze érvényes lehet abban az esetben is, ha egy éve a Társaságnak már volt legalább egy nőtagja, a megfogalmazás azonban mindenképp félreérthető. Továbbá téves az az állítás, hogy Wohl Stefánia *Aranyfűst* című regénye lett volna az egyetlen, nő által írott mű, amely bekerülhetett a Mikszáth Kálmán által szerkesztett *Magyar Regényírók* sorozatba (415). Noha nem hemzsegték e sorozatban a nőírók, egy női regény azért még bekerült a Wohl Stefániáé mellé: Beniczkyné Bajza Lenke 1909-ben megjelent *Végzetes tévedés* című regénye, a sorozat 48. köteteként.¹¹

A kötet hivatkozásait és az irodalomjegyzéket figyelemmel követtem, főleg a célból, hogy a számomra ismeretlen szakirodalmi tételeket és forráshivatkozásokat lejegyezzem. Különösen érdekelt volna például a 90. oldalon hivatkozott Nagy Sándornak a 19. századi válásokról szóló írása, ám a lábjegyzetbeli hivatkozáson túl a kötetvégi irodalomjegyzékben nem találtam meg e munka bibliográfiai leírását. Ugyanígy járтам a 95. oldalon hivatkozott 1995-ös, Gyáni Gábor által jegyzett szakirodalmi tétellel is. Kár, hogy kimaradtak.

Ezen túlmenően azonban kétségtelen tény, hogy *A budapesti úrinő magánélete* magával ragadó olvasmány, amely méltán számíthatott a szélesebb és a szűkebb szakmai olvasóközönség immár beigazolódott érdeklődésére. S ez már végképp személyes preferencia, de az sem válik kárára, hogy nyelvezetében időnként felbukkan a számomra *A kismama naplójától* kezdve ismerős Szécsi-ironia is. E dübörgő nőirodalom közepette mindenképp megnyugtató szólam.

Török Zsuzsa

¹¹ A két nőszerző sorozatban való jelenlétéről legutóbb: HAJDU Péter, *Narratív és retorikai stratégiák Mikszáth irodalomtörténeti szövegeiben*, ItK, 110(2006), 3–4. sz., 257–259, itt: 262–264.